

DPN 6226

Title : पवनविजयं शिवस्वरोदय / PAVANA VIJAYA ŚIVASVARODAYA

Run. No. 6917

Cat. No.

Micro. No.

Subject

Religion : Hindu / Bauddha

Language : ☒ Skt. / ☐ New. / ☐ Nep. / ☐ Skt.- New. / ☐ Maith.- New. / ☐ New.- Nep. /

Size in cms. 24 x 11.2

Folios 26

Lines (in a page) 8

Compl. / Incompl. ☒ शरथ्य रक्ता

Chapt. / act /

Author / translator

Scribe / donor

मानदास सुगतदास

Date: ☒ NS / ☐ SS / ☐ VS / ☐ KS

Ruler / place

Script : ☒ New. / ☐ Dev. / ☐ Bhuj. / ☐ Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / ☒ paper / ☐ thyasaphu / *one side yellow*

Condition : ☒ fine / ☐ damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

1. Fol. 2a: अत एव प्रवक्ष्यामि शरीरस्थं स्वरोदयं ॥
इदं स्वरोदयं ज्ञानं ज्ञानानां सरोदे मणिः ॥ १० ॥
2. इति वायुभेदः समाप्तः ॥

महर्षिदास सुगत वाक्या संकलनं
ज्ञाना सफु-कथितात उपहार !

तत्त्वपरिवर्तने ॥४॥

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ महेश्वरं नमस्कृत्य शैलजांगलनायकं ॥ गुरुं च परमात्मानं
संसारभयतारणं ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महो देव कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ सर्वसिद्धि
करं ज्ञानं कथय त्वममप्रभो ॥ कथं ब्रह्माण्डमुत्पन्नं कथं वा परिवर्तते ॥ कथं विलीयते
देव वद ब्रह्माण्डनिर्णयं ॥ ईश्वर उवाच ॥ तत्त्वाद्ब्रह्माण्डमुत्पन्नं तत्त्वे प्रलीयते देव तत्त्वं
ब्रह्माण्डनिर्णयः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ तत्त्वमेव परं मूलं निश्चितं तत्त्ववादिभिः ॥ तत्त्वस्वरूपं किं
देव तत्त्वमेव प्रकाशय ॥ ईश्वर उवाच ॥ निरंजनो निराकार एको देवो महेश्वरः ॥ तस्मादार्क
श्च मुत्पन्नमाकाशाद्वायुसंभवः ॥ वायोऽस्तेजस्तत्प्राप्य ततः पृथ्वी समुद्भवा ॥ एतानि पंच त
त्त्वानि विलीयन्ति च पंचधा ॥ तेभ्यो ब्रह्माण्डमुत्पन्नं तैरेव परिवर्तते ॥ विलीयते च तत्रैव

९

तत्रैव रमते पुनः ॥ पंचतत्त्वमयं देहं पंचतत्त्वानि सुन्दरि ॥ सूक्ष्मरूपेण वर्तते ज्ञायते तच्च
योगिभिः ॥ अतएव प्रवक्ष्यामि शरीरस्थं त्वरोदयं ॥ हंसचारस्वरूपेण भवेज्ज्ञानं त्रिकालजं
॥ गुह्यं ह्यतरेसारमुपकारप्रकाशनं ॥ इदं त्वरोदयं ज्ञानं ज्ञानानां मूलं केमणिः ॥ १० ॥ सू
क्ष्मात्सूक्ष्मतरं ज्ञानं सुबोधं सत्प्रत्ययं ॥ आश्चर्यं नास्ति के लोके आधारश्चास्ति के जने ॥ अध
शिष्यलक्षणां ॥ शान्ते श्रुद्धे सदा चारे गुरुभक्तौ कमानसे ॥ दृढचित्ते कृतज्ञे च देयं वै त्वरो
दयं ॥ दुष्टेषु दुर्जनेषु त्रै- असत्ये गुरुतल्पगे ॥ हीनसत्त्वे दुराचारे स्वरज्ञानं न दीयते ॥ शृणु
त्वं कथितं देवि देहस्थं ज्ञानमुत्तमं ॥ येन विज्ञानमात्रेण सर्वतत्त्वप्रणीयते ॥ त्वरेते दाश्वशा
स्त्राणि त्वरेणाधर्वमुत्तमं ॥ त्वरेव सर्वत्रैलोक्यं त्वरमाना त्वरूपकं ॥ त्वरहीनं च देवज्ञं नाथ

हीनं यथा गृहं ॥ शास्त्र हीनो यथा वक्ता ॥ शिरो हीनं च यद्दयुः ॥ नाडी भेदं तथा प्राणं तन्त्र मे
 दंतथैव च ॥ सुषुम्णा मिश्र भेदं च योजाना तिसमुक्तिगः ॥ साकारे वा निरकारे शुक्र वायु व
 लेक्षते ॥ कथयन्ति शुभं किंचित्स्वरज्ञानं वरानने ॥ खण्डं वृत्ताण्डं पिरुडियं स्वरैर्नैव हि नि
 र्मितं ॥ सृष्टिं संहारकर्त्ता च स्वरः साक्षान्महेश्वरः ॥ स्वरज्ञानात्परं गुह्यं स्वरज्ञानात्परं धनं ॥
 स्वरज्ञानात्परं मित्रं न वा दूषं न वा श्रुतं ॥ २० ॥ शत्रुहं न्यात्स्वरवले तथा मित्रसमागमे ॥ ल
 क्ष्मी प्राप्तिः स्वरवले कीर्तिस्वरवले सुखं ॥ कन्या प्राप्तिः स्वरवले न दूले राजदर्शणं ॥ स्वरेण
 देवता सिद्धिः स्वरेण क्षिति यो वलः ॥ न दूले गम्यते देशे भोज्यं स्वरवले तथा ॥ लघु दीर्घ स्वरव
 ले मनं चैव निवारयेत् ॥ सर्वं शास्त्रपुराणादि स्मृतिवेदात्र पूर्वके ॥ स्वरज्ञानात्परं तन्त्रं ना

लि किंचिद्वरानने ॥ नामरूपादिकाः सर्वे मिथ्या सर्वे बुविभ्रमाः ॥ अज्ञानमोहिता मूढा याव
 त्त्रन्त्रं न विद्यते ॥ इदं स्वरं दयं शास्त्रं सर्वं शास्त्रोन्नमोन्नमे ॥ आत्मा धकारना शार्थं प्रदीप
 कालिकोपमं ॥ यस्मै कस्मै परस्मै वा न प्रोक्तं प्रश्नहेतवे ॥ तस्मादेतत्स्वयं ज्ञेयं आत्मनैवा
 त्मना त्मनि ॥ न त्रिधिर्न च न क्षत्रं न वारो ग्रहदेवता ॥ न च विद्विर्ब्रह्मणीया न वै धन्या शाल
 यैव च ॥ कुयोगो नास्ति देवेशि भवन्ति न कदाचन ॥ प्राप्ते श्वरवले युक्ते सर्वमेव शुभं फलं
 ॥ देहमध्ये स्थिता नाशो वदुःखाः सुविलसाः ॥ ज्ञातवा श्रुतवैर्नित्यं स्वदेहे ज्ञानहेतवे
 ॥ २० ॥ नाभिस्थाने कन्दोर्द्धं अंकुरं देव निर्गता ॥ द्विसप्तति सहस्राणि देहमध्ये व्यव
 स्थिताः ॥ नाभिस्था कुराडली शक्तिर्भुजगा कारणयिनी ॥ ततो दशोर्द्धं गानाशो दशैवाध

:प्रतिस्थिताः॥देहेतिर्यगातेनाशौ चतुर्विंशतिसंख्यया॥प्रधानादशनाश्रुदंशवायु
 प्रवाहकाः॥तिर्यगूर्ध्वमधःसंस्थावायुर्देहसमन्वितः॥चक्रवत्संस्थितादेहेसर्वेप्राणस
 माश्रिताः॥तासांमध्येदशश्रेयादसानांतिमुत्तमाः॥शुद्धापिंगलाचैवसुषुम्णाचतुर्
 यका॥गंधारीहस्तिनीजिह्वापूषाचैवयशस्विनी॥अलंबुषाकुक्ष्यैवशंखिनीदशमीत
 था॥शुद्धावामेस्थिताभागेदक्षिणोपिंगलातथा॥सुषुम्णामधोदेशेनुगाधारीवामचतुर्थी॥
 दक्षिणोहस्तिह्वाचपूषाकर्त्तुर्वदक्षिणे॥यशस्विनीवामकर्त्तुर्वदक्षिणे॥आननेचाप्यलंबुधा॥
 कुक्ष्यलिंगेदेशेनुमूलेस्थानेचशंखिनी॥एवंद्वारं समाश्रित्य त्रिषु निदशनाडिका॥
 शुद्धापिंगलासुषुम्णा प्राणमार्गे समाश्रिताः॥एताहिदशनाश्रुदेहमध्ये व्यवस्थिताः

३

॥४०॥नामानिनाडिकानांनुवायूनांप्रवदाम्यहं॥प्राणोयानःसमानश्चउदानोव्यान
 एवच॥नागःकूर्मोथरुक्करोदेवदत्तो धनंजयः॥हृदिप्राणोवसेन्नित्यमपानो गुद
 मण्डले॥समानोनाभिदेशेनुउदानःकरुमध्यगः॥व्यानावापीशरीरेषु प्रधानादशवा
 यवः॥प्राणायाःपंचविखातानागायाःपंचवायवः॥तेषामपिचपंचानांस्थानानि
 चवदाम्यहं॥उज्जारेनागआख्यातःकूर्मउन्मीलनेस्मृतः॥रुक्कलःक्षुत्कनेत्रेयोदेवदत्तो
 विजंभने॥नजहतिमृतंवापि सर्ववापीधनंजयः॥एतेनाडीषु सर्वा सुप्रमत्ते जीवन्
 यिणः॥प्रकटंप्राणसंचारंलक्षयेद्देहमध्येमः॥शुद्धापिंगलासुषुम्णा नाडीभिल्लितमि
 बुधैः॥शुद्धावामेचविज्ञेयापिंगलादक्षिणेस्मृता॥शुद्धानाडीस्थितावामाततोव्यलाच

पिंगला॥ इजायां संस्थितश्चन्द्रः पिंगलायां च भास्करः॥ सुषुम्णा शंभु रूपेण शंभुर्हं स त्व
 रूपकः॥ हकारो निर्गमे प्रोक्तः सकारो नः प्रवेशने॥ हकारः शिव रूपेण सकारः शक्तिरू
 च्यते॥ ५०॥ शक्तिरूपस्थितश्चन्द्रो वामनाडी प्रवाहकः॥ दक्षिणाडी प्रवाहश्च शंभु रूपी दि
 वाकरः॥ स्वासे सकार संस्थेत् यदा नंदीयते बुधैः॥ तदा नंदी जीवलोके स्मिन्कोटिकोटिगुणं
 भवेत्॥ अनेन लक्षये योगी वै कचित्र समाहितः॥ सर्वमेव विजानीया मार्गं वै चन्द्रसूर्य
 योः॥ ध्यायेत्तत्स्थिरे जीवे अस्थिरा कदाचन॥ इच्छा सिद्धि भवेत्तस्य मरुता भोजयेत्
 था॥ चन्द्रसूर्य सदा भ्या संये कुर्वन्ति सदा नरः॥ अतीतानागते ज्ञाने ते वा ह्यगते सदा
 ॥ वामे वामते रूपी स्या जगदाया यनं परं॥ दक्षिणे चरभागे न जगदुत्पादयेत्सदा

॥ मध्यामा भवति कुदा दुष्टा सर्वत्र कर्मसु॥ सर्वत्र श्रमकार्येषु वामा भवति पुष्टिदा॥ निर्ग
 मेनु शुभावामा प्रवेशे दक्षिणा शुभा॥ चन्द्रः समस्तु विज्ञेयो रविरु विषमः सदा॥ चन्द्रः
 स्त्रीपुरुषः सूर्यः चंद्रो गौरः सितो रविः॥ चन्द्रनाडी प्रवाहे च सौम्य कर्माणि कारयेत्
 ॥ सूर्यनाडी प्रवाहे च रौद्र कर्माणि कारयेत्॥ सुषुम्णायाः प्रवाहे च सिद्धि मुक्ति फलानि
 च॥ ६०॥ आदौ चन्द्रः सिते पक्षे भास्करस्तु सिते तरे॥ प्रतिपदि नमो रम्य त्रीणि त्रीणि
 क्रमोदयं॥ सार्द्धद्विघटिका त्रेयाशु लक्ष्मि शशी रविः॥ वह्न्येकादिने नैव यथा षष्ठिघ
 टी क्रमात्॥ वह्न्या वहुटी मध्ये च वन त्वानि निर्दिशेत्॥ प्रतिपत्तो दिनान्या दुर्विपरीते वि
 पर्ययः॥ शुक्लपक्षे भवेद्दामा कृष्णपक्षे च दक्षिणा॥ जानीयात्प्रतिपत्पूर्वयोगीत ऊत

मानसः॥उदयंवन्दुमार्गेण सूर्येण समनं यदि॥दद्यात्तु संचातं विपरीते विपर्य
 यः॥शशंकं चारयेद्रात्रौ दिवा चार्यो दिवा कः॥इत्यभ्यासस्तो नित्यं सयोगीनात्र शयः
 ॥सूर्येण वध्यते सूर्यश्चन्द्रश्चन्द्रेण वध्यते॥योजानाति क्रियामे त्रैतो लोकं वश्येक्षणा
 त॥गुरुशुक्रबुधेन्दुना वासरे वामनाडिका॥सिद्धिदा सर्वकार्येषु शुभपक्षे विशेषतः
 ॥अर्की गारकसौरीणां वासरे दक्षनाडिका॥स्मर्तवा वरकार्येषु शुभपक्षे विशेष
 तः॥एकैकस्य घटी पंच क्रमेणैवोदयंति च॥क्रमादेकैकनाशां तु तत्त्वानां पृथगुद्भवः
 ॥७०॥अहोरात्रस्य मध्ये तु ज्ञेया द्वादश संक्रमाः॥वृषकर्कटकेत्यालि मृगमीने नि
 शाकरो॥मेघे सिंहचधनुषितुलायां मिथुने घटे॥उदयो दक्षिणे ज्ञेयो शुभाशुभवि

निर्लयः॥त्रिष्वेत्पूर्वोत्तरे चन्द्रो भानुः यश्चि म दक्षिणे॥दक्षनाद्याः प्रवाहेतु नगकेत्याम
 यश्चि मे॥वामाचार प्रवाहेतु नगकेत्पूर्वमुत्तरं॥परिपंथि भयं तस्य गतो सौ न निवर्त
 ते॥तस्मान्न नगत्रयं बुधैः सर्वहितेष्मिभिः॥तदा तत्र तु संचातं मन्त्रेरेव न संशयः॥
 शुक्लपक्षे द्वितीयायां अर्कवारेति चन्द्रमाः॥दृश्यते लाभदः पुंसां सोमो सौख्यं प्रजाय
 ते॥सूर्योदये यदा सूर्यश्चन्द्रश्चन्द्रोदये भवेत्॥सिद्धान्ति सर्वकार्याणि दिवा रात्रि ग
 तान्यपि॥चन्द्रकाले यदा सूर्यः सूर्यश्चन्द्रोदये भवेत्॥उद्देगः कलहो हानिः शुभं स
 र्वं निवारयेत्॥प्रथमे मनसोद्देगा धनहानिर्द्वितीये के॥तृतीये गमनं प्रोक्तं दूषणां
 चतुर्थके॥पंचमे राज्या विधुं संघेषु सर्वार्थनाशनं॥सप्तमे वाधि दुःखानि अष्टमे म

न्युर्मदितेन ॥ ८० ॥ कालत्रयेदिनान्येषां विपरीते यदा बहेत् ॥ तदा दुःखफलं प्रोक्तं किंचि
 न्युनेतु शोभनं ॥ प्रातर्मध्याह्नयोश्च न्युः सायंकाले दिवा करः तदा नित्यं जयं लाभं विपरी
 ते तु दुःखदं ॥ वामे वा दक्षिणे वा पियत्र संक्रमते शिवः ॥ कृत्वा तत्पादमादौ च यात्रा भ
 वन्निसिद्धिदा ॥ चतुःसमपदे कार्यो रविलु विषमः सदा ॥ पूर्णपादं पुरस्कृत्य यात्रा
 भवन्निसिद्धिदा ॥ चतुर्वादे चतुष्पादाः पंचपादाश्च भास्करे ॥ एवं च गमनं श्रेष्ठं साधये
 दुवनत्रयं ॥ यत्रांगे च रे वायुस्तदंगस्य करामलं ॥ सुप्तास्थितौ सुखं स्थूला भूते वा
 स्थितं फलं ॥ पर्यटने तथा ग्राह्ये गृहान्निगमने पिव ॥ यदंगे बहेत्तेनाङ्गी ग्राह्यं ग
 निकरं स्थिरा ॥ महानिकलहं नैव कंटकैर्नापि भिद्यते ॥ निवर्तते सुखे नैव सर्वो

पदववर्जितः ॥ गुरुवन्धुन्यामात्याश्च न्येपि शुभदायिनः ॥ पूर्णांगे खलु कर्त्तव्या कार्य
 सिद्धि मभीप्सता ॥ अरिवोरधमर्णाश्चान्येषां वादिभिर्ग्रहः ॥ कर्त्तव्या खलु रिक्तायां
 जयलाभसुखार्थिभिः ॥ ८० ॥ दूरे देशे विधातव्यं गमनं तु हिमयुतौ ॥ अभ्युर्गदेशदीप्रे तु
 तरणा वित्रिके च न ॥ यत्किंचित्पूर्वमुद्दिष्टं लाभोदिसमरागमः ॥ तत्सर्वं पूर्णनाडीषु जाय
 ते निर्विकल्पकं ॥ शुभनाशा विपर्ययं यत्पूर्वप्रतिपादिनं ॥ जायते नान्यथा वैवयथा स
 र्वत्र भाषितं ॥ व्यवहारे खलोच्चाटे रेषदविश्यादिवंचका ॥ कुपितास्वामिवोरया पूर्णस्था
 न्युभयं करः ॥ दूराध्वाने शुभश्च न्येतिर्विघ्नो भीरुसिद्धिदः ॥ प्रवेशकार्यहेतौ तु सूर्यः शी
 घ्रप्रशस्यते ॥ चतुर्वारिविधं हन्ति सूर्यो बाला वशं नयेत् ॥ सुषुम्णायां भवेन्मोक्षरको देव

स्त्रिधास्थितः ॥ अयोग्ये योग्यता नाडी योग्यस्थाने ययोग्यता ॥ कार्यभुवंधनो जीवः क
 थं रुदं समाचरेत् ॥ शुभाशुभानि कार्याणि क्रियते हं निर्णयद ॥ तदा कार्यनिरोधेन कार्य
 नाडी प्रवालने ॥ ॥ अथेडा ॥ स्थिरकर्मण्यलंकारे दूरध्वगमने तथा ॥ आश्रमे हर्म्य प्रासा
 देवल्लनां संग्रहेऽपि च ॥ वापी कूपतडागादि प्रतिष्ठासंभवेऽप्येव ॥ यात्रादाने विवाहे च व
 स्त्रालंकारभूषणे ॥ १०० ॥ शान्तिकपौष्टिके चैव दिवौषधिरसायने ॥ स्वस्वामिदर्शने मेत्रे
 वाणिज्ये करणसंग्रहे ॥ गृहप्रवेशे सेवायां कृष्यां वैबीजवापने ॥ श्रमे कर्मणि सन्धौ च निर्ग
 मे च शुभं शशी ॥ विशारंभादिकार्येषु वा भवानां च दर्शने ॥ जलमोक्षे च धर्मे च दीक्षायां मं
 त्रसाधने ॥ कालविज्ञानसूत्रे च चतुष्टयदृष्टागमे ॥ कालावाधिविकित्सायां स्वामिसंवे

धने तथा ॥ गजाश्वारोहणोधन्वी गजाश्वानां च वधने ॥ परेष्वकरणेषु च निधीनां स्थापने
 तथा ॥ गीतवाद्यादि नृत्यादौ गीतशास्त्रविचारणे ॥ पुरग्रामाभिवेशे च तिलकचूत्रधारणे
 ॥ अर्त्तिशोकविषादे च ज्वरिते मूर्च्छितेऽपि वा ॥ स्वजनस्वामिसम्बन्धेष्वन्यादि दारुसंग्र
 हे ॥ स्त्रीणां दत्तादिभूषायां वस्त्रेण गमने तथा ॥ गुरुपूजाविधादीनां चालने च वरानने ॥
 रुडायां सिद्धिदंष्ट्रां क्रियायां भासादिकर्म च ॥ तत्रापि वर्जयेद्वायुं तेजश्चाकाशमेव च ॥ सर्व
 कार्याणि सिद्ध्यन्ति दिवा रात्रि गतान्यपि ॥ सर्वेषु शुभकार्येषु च न्यवारः प्रशस्यते ॥ १०१ ॥
 अथ पिंगला ॥ कठिनक्रूरविद्यानां पठने पाठने तथा ॥ स्त्रीसंगवेश्यामैगने मरुनौकाधि
 रोहणे ॥ भूषकार्येषु रायाने वीरमंत्रायुपासने ॥ वडूलोधसदेशादि विषदानादि वैरि

रां॥ शस्त्राभ्यासेन गमने मृगयापशुविक्रये॥ श्रद्धिकाकाष्ठपाषाणरत्नपाषाणादारणे
 ॥ गन्तव्यासेन तत्र तत्रे दुर्गपर्वतरोहणे॥ शूने चौर्ये गजाश्वादि रथसाधनवाहने॥ व्याया
 मेमारणे॥ चाटेष कर्मदिक साधने॥ यस्मिन् यक्षवेतालविषभूतादि निग्रहे॥ खरोक्षुम
 हिषादीनां गजाश्वारोहने तथा॥ नदीजलोद्यतरणे भेषजेलिपिलेखने॥ मारणे माहने
 मे विद्वेषोच्चाटने वशे॥ प्रेरणा कर्षणे क्षोभे दाने च क्रयविक्रये॥ खरुहस्ते वैरियुद्धे भोगे
 वाराजदर्शने॥ भोग्ये स्नाने व्यवहारे कूरे दीपे रविः शुभः॥ भुक्तमात्रे च मंदार्गौ स्त्रीणां व
 श्यादिकर्मणि॥ शयने सूर्यवाहेन कर्तव्यं सर्वदा बुधैः॥ क्रूरणि सर्वकर्मणि चरणि वि
 विधानि च॥ तानि सिद्धान्ति सूर्येणानात्रकार्या विचारणा॥ २०॥ ॥ अथ सुषुम्णा॥ क्षणं

वामे क्षणं दक्षे यदा वहनि मारुतः॥ सुषुम्णा सा च विज्ञेया सर्वकार्यहरा स्मृता॥ तस्यां नार्थ
 स्थितौ वक्रिर्ज्वलन्तं कालरूपिणं॥ विषवन्तं विजानीया सर्वकार्यविनाशनं॥ यदा तु क्र
 ममुल्लंघ्य यस्याऽडी द्वयं वहेत॥ तदा तस्य विजानीया दशभुजं समवस्थितं॥ क्षणं वामे क्ष
 णं दक्षे विषुवं भावमादिशेत्॥ विपरीतफलं ज्ञेयं ज्ञातव्यं वरानने॥ उभयोरेव संसारे
 विषुवं तं विदुर्बुधाः॥ न कुर्यात् क्रूरसौभ्यानि तत्सर्वं निष्फलं भवेत्॥ जीविते मरणे प्रश्ने
 लाभालाभौ जयाजयौ॥ विषुवैवै परीत्य स्यात्संस्मरेज्जगदीश्वरं॥ ईश्वरं विजितं का
 र्यं योगाभ्यासादिकर्मसु॥ अनां तत्र न कर्तव्यं जयलाभसुखे सुभिः॥ सूर्येण वहमाना
 यां सुषुम्णायां मुहुर्मुहुः॥ शयं दद्याद्दशं सर्वथा च तदन्यथा॥ नाडी संक्रमणे का

ले. तत्त्वसंक्रमणतथा ॥ शुभं किंचिन्नकर्तव्यं पुराणदानादिकोटिधा ॥ विषमस्योदयेया
 त्रं मनसापिनचिनयेत् ॥ यात्राहानिकरैतस्य मृत्युक्लेशेन संशयः ॥ ३० ॥ पुरेवामोर्द्ध
 तश्चन्द्रोदक्षाधः पृष्ठतो रविः ॥ पूर्णरिक्तविवेकोयं ज्ञातव्यो देशिकैः सदा ॥ उर्ध्ववामाग्रतो
 दूनो ज्ञेयो वामपथि स्थितः ॥ एष्टे दक्षे तथा धः स्थात्सूर्यवाहगतः शुभः ॥ अनादिविषमं
 सन्धिर्निराहारनिराकुला ॥ परे सक्षमे विलीयेत सा सन्ध्या सन्धि रूच्यते ॥ न सन्ध्या सन्धिमि
 त्वा दुः सन्ध्या सन्धिर्निगद्यते ॥ विषुवत्सन्धिगप्राणाः सा संध्या सन्धि रूच्यते ॥ न वेदं वे
 दमित्याहुर्वेदावेदो न विद्यते ॥ परमात्मा विद्यते येन स वेदो वेद उच्यते ॥ इति नाडिभेदः ॥
 अथ तत्त्वनिर्णयः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महादेव सर्वं संसारनारकं ॥ स्थितं त्वदीये हृद

येरहस्यं वद मे प्रभो ॥ ईश्वर उवाच ॥ त्वरज्ञानरहस्यानुन किंचिदिच्छेदेवता ॥ त्वरज्ञानरतो
 योगी स योगी परमो मतः ॥ पंचतत्त्वाद्भवेत्स्थितत्वे तत्त्वं विलीयते ॥ पंचतत्त्वं परं तत्त्वं
 ज्ञत्वा तीर्तं निरंजनं ॥ तत्त्वानां नाम विज्ञेयं सिद्धियोगेन योगिनां ॥ भूतानो दुष्टविक्रानि जान
 त्ति हि त्वरे ज्ञमाः ॥ पुरेवामोर्द्धतश्चन्द्रोदक्षाधः पृष्ठतो रविः ॥ पूर्णरिक्तविवेकोयं ज्ञातव्यो
 देशिकैः सदा ॥ ३० ॥ पृथिव्यापल्लथा जेजो वायुरकाशमेव च ॥ पंचभूतात्मकं सर्वं योजाना
 त्समपूजितः ॥ सर्वलोकस्य जीवानां न देहे भिन्नतत्त्वकं ॥ भूर्लोकान्त्यपर्यन्ते नाडीभेदः
 थक् पृथक् ॥ वामे वा दक्षिणे वापि उदयात्यं च कीर्तितं ॥ अस्मिन् तत्त्वविज्ञानं नृणां वक्ष्य
 मिसुन्दरि ॥ प्रथमे तत्त्वसंख्यायां द्वितीये श्वाससन्धिषु ॥ तृतीये स्वरचिह्नानि चतुर्थे स्था

नमेवच॥ पंचमेतत्सर्वं श्वः षष्ठेनुप्राणमेवच॥ सप्तमेत्वादुसंयुक्तं मष्टमेगतिरक्षरं
 ॥ एवमष्टविधं प्राणं विषुवन्नंदनं च॥ स्वरात्परत्तरं देवि नान्यथा त्वं बुजासने॥ निरीक्षि
 तं यं यत्तेन यदा प्रत्यूषकालतः॥ कालस्य वंचनार्थाय कर्म कुर्वन्नि योगिनः॥ श्रुत्वा रं
 गुष्ठकामध्यां गुल्लौ नासापुटद्वयं॥ वदने प्रांत्यकोपात्तां गुलीशेषेदृगन्नयोः॥ अस्यां
 भूतः पृथिव्यां दितृत्वज्ञानं भवेत्क्रमात्॥ पीतश्चेता रूपास्यामेर्विन्दुभिर्निरुपायिकं॥ द
 र्पणेन समालोक्य तत्त्वश्चासंवनिः क्षिपेत्॥ आकारैस्तं विजानीयात्तत्त्वमेदं विचक्षणैः॥
 ॥ ५० ॥ चतुरस्रं चार्द्धचन्द्रं त्रिकोणं वर्तुलं स्मृतं॥ विन्दुभित्तुनभोरेयं साकारैस्तत्त्वलक्ष
 णं॥ मध्ये पृथ्वी स्रष्टा पञ्चाक्षरं वहति चानलः॥ त्रिर्यग्वायुप्रवाहश्च नभो वहति संक्रमे

१०

वारुण ५

॥ आपः श्वेताः क्षितिः पीता रक्तवर्णा दुताशनः॥ मातृजो नीलजीमूतमाकाशं सर्ववर्ण
 कं॥ प्रथमेव हने वायुर्द्वितीये वहने नलः॥ तृतीये च वहद्भूमिश्चतुर्थे वारुणं वहत्॥ तृ
 द्वये स्थितो वह्निर्नीभिर्मले प्रभंजनः॥ जानुदेशे क्षितिर्लोयं पादान्ने मलके नभः॥ माहे
 यं मधुरं स्वादु कषायं जलमेवच॥ तिक्तं तेजः समीरेत्त आकाशं वदुकं तथा॥ अस्यां गुलं व
 हेद्वायुरनलश्चतुरंगुलः॥ द्वादशंगुलमाहेयं षोडशंगुलमेव च॥ त्रिंशत्पञ्चशान्ति
 त्रिर्यगुच्चाटनं तथा॥ मध्ये तं भं विजानीयात्तत्त्वमेदं सर्वत्र मध्यमः॥ पृथिव्यां स्थिरका
 र्माणि चरकर्मणि वारुणं॥ तेजसि क्रूरकर्माणि मारुणं चाटने निलः॥ व्योमि नदि
 चित्कर्तव्यं मध्यसे योगसे वया॥ अन्यता सर्वकार्येषु नात्र कार्यं विचारणं॥ ६० ॥ पृथ्वी

न ३

जलाभ्यां सिद्धिः स्यान्मृत्युर्वद्वौ क्षयो निले ॥ नभसो निष्फलं सर्वं ज्ञातव्यं तत्तु वेदिभिः
 ॥ विरलो भाक्षिर्नेया तत्क्षणा नो यतन्वतः ॥ हनिः स्याद्वक्त्रिवाताभ्यां नभसो निष्फ
 लं सर्वं ॥ पीतं निर्मध्यवाही हनुं यावज्जु रुधनिः ॥ कवाक्षमः पार्थिवो वायुः स्थिरकार्य
 प्रसाधकः ॥ अधो वायुगुरुत्वा नः शीघ्रगः शीतलः सितः ॥ यः षोडशंगुलो वायुः स आपः ९९
 शुभकर्मकरः ॥ आवर्तमश्वात्पुस्तकशोणभं चतुरंगुलं ॥ उर्ध्ववाही च यं क्रूरकर्मकारी स
 तेजसः उलः शीतः कृष्णवर्णः क्षिर्यगामासकांगुलः ॥ वायुः पवनसंज्ञो यं चैरकर्मसु सि
 द्धिदः ॥ यः समीरः समरसः सर्वतन्त्रगुणा वहः ॥ अम्वरन्नद्विजानीया योगिनां योगदायकं
 ॥ तथा च ॥ पीतं वै चतुष्कोणं मधुरं मध्यमाश्रितं ॥ भोगदं पार्थिवं तत्त्वं प्रवाहे द्वादशं

गुलः ॥ श्वेतमर्द्धन्युसंकायं स्वादु काषायमोदकं ॥ लाभकृद्द्वारुणं तत्त्वं प्रवाहे षोडशं
 गुलं ॥ रक्तं त्रिकोणं त्रिकस्या दूर्ध्वमार्गं प्रवाहकं ॥ क्षिप्रं च तेजसं तत्त्वं प्रवाहे चतुरंगुलं ॥
 ७० ॥ नीलं च वर्तुलाकारं स्वादु स्नेहं तिर्यगाश्रितं ॥ चपलमारुते तत्त्वं प्रवाहे द्वादशं गुलं स्म
 तं ॥ वर्णाकारं स्वादु वहं अव्यक्तं सर्वगामिनं ॥ मोक्षदनाभसं तत्त्वं सर्वकार्येषु निष्फ
 लं पृथ्वीजले शुभं तत्त्वं तेजो मिश्रफलोदयं ॥ हनिमृत्युकरो पुंसामशुभो वोममारुजो
 ॥ अथ पूर्वपश्चिमे पृथ्वी तेजश्च दक्षिणो तथा ॥ वायुश्चोत्तरदिग्ज्ञेयो मध्ये को रोगातं न
 भः ॥ चतुष्पृथ्वीजले स्यातां सूर्ये वाग्निर्यदा भवेत् ॥ तदा सिद्धिर्न संदेहः सौम्या सौम्येषु
 कर्मसु ॥ लाभः पृथ्वीकृतो द्विस्त्या निशयां लाभकृज्जलं ॥ वद्वौ मृत्युः क्षितिर्वीर्यौ नभ

स्थानंदहेतुवित्॥जीवितव्योजयेलाभेकष्यां चधनकर्षणे॥मंत्रार्थेयुद्धप्रश्नेचगम
 नागमनेतथा॥आयातिवारुणेनत्वेनत्रस्थेपिशुभंक्षितौ॥प्रयातिवायुतान्यत्रहानि
 र्मृत्युर्नभोजले॥एथिवांमूलविज्ञास्याजीवस्यजलवातयोः॥नेजसीधातुविज्ञास्या
 च्छून्यमाकाशतोवदेत्॥एथिवांवज्रपादाःस्युःद्विपदस्तोयवायुतः॥नेजसीवचतु
 ष्यादनभसःपादवर्जितः॥८०॥कुजोवह्निरविःपृथ्वीसौरिरायःप्रकीर्तितः॥वायुस्था
 नस्थितोएकःदक्षरभुप्रवाहकः॥जलचन्दोबुधःपृथ्वीगुरुर्वीरःसितोनलः॥वाम
 नायांस्थिताःसर्वेसर्वकार्येपुनिश्चिताः॥॥अथप्रवासीपुनः॥चन्द्रादित्यौपरि
 त्यजायदाराकुगतोनलः॥तदासौचलितोऽश्वःस्थानान्तरमपेक्षते॥आयातिवरु

१२

णेतत्वेतत्रैवालिशुभंक्षितौ॥प्रवासीपवनेत्यत्रमृत्युरेवमलेवदेत्॥बुधोनलादि
 न्युशुक्रौवह्नीरविःकुजस्तथा॥वायुराकुशनिबोधिगुरुरेवप्रकीर्तितः॥पार्थिवे
 मूलविज्ञानंजीवज्ञानंजलेतथा॥आग्नेयेधातुविज्ञानंबोधिभूत्यंविनिर्दिशेत्
 ॥तुषिःपुष्करिःक्रीडाजयहस्याधरातले॥नेजोवाय्वोश्चसुप्राभःचरकम्यप्रवासि
 नः॥गतायुर्मृत्युराकाशेचन्द्रावस्थाप्रकीर्तिता॥हादशैताःप्रयत्नेनज्ञातव्यादेशि
 कैसदा॥पूर्वायांपश्चिमेयामोउत्तरस्यांयथाक्रमं॥एथिवादीनिभूतानिवलित्यं
 निविनिर्दिशेत्॥एथिवापलथातेजोवायुराकाशमेवच॥यंचभूतात्मकंदेहंज्ञा
 तव्यंचवरानने॥८०॥अस्थिमांसत्वचानाडीरेमंचैवतुयंचमं॥पृथ्वीयंचगुणाप्रो

क्ताबुलज्ञानेनभाषिते॥अक्रशेणितमज्जाचमन्त्रंलालंचपंचमं॥आपःपंचगुणाःप्रो
 क्ताबुलज्ञानेनभाषितं॥शुधातृघातथानिद्राकान्तिरलस्यमेवच॥तेजःपंचगुणं
 प्रोक्तंबुलज्ञानेनभानेनभाषितं॥धावनंवलानेगर्भंसेकोवनप्रसारणं॥वायो
 ःपंचगुणाःप्रोक्ताबुलज्ञानेनभाषितं॥एगद्वेधसुथालज्जाभयंमोरुश्चपंचमः॥नभः
 पंचगुणंप्रोक्तंबुलज्ञानेनभाषितं॥एथिवीपलपंचाशच्चत्वारिंशदपलथा॥तेज
 स्त्रिंशद्विज्ञानीयाद्वायुर्विंशतिदिग्भः॥पार्थिवेधिरकालेचलाभश्चापेक्षणाद्भवेत्
 ॥जायतेपवनेस्वल्पःसिद्धोप्यग्नौविनश्यति॥एथीपंचअपांवेदगुणसेजेद्विवायु
 तः॥नभस्कगुणंचैवतत्त्वज्ञानमिदंभवेत्॥पूर्वकारकस्यस्फुटितावि—पतिता

९३

धराः॥ददातिसर्वकार्येषुअवस्थासदृशंफलं॥धनिष्ठारोहिणीजेष्ठानुराधाश्रव
 णलथा॥अभिजिह्वोत्तराषढाएथीतत्त्वमुदाहृतं॥२००॥पूर्वाषाढातथाश्लेषा
 मूलमार्द्राचरेवती॥उत्तरभाद्रपदोत्तोर्यंतत्त्वंशतमिषाप्रिये॥भरणीकृत्तिकापुष्यम
 घापूर्वाश्रफाल्गुणी॥पूर्वाभाद्रपदास्वातिलेज्यकत्वमितिप्रिये॥विशाखोत्तरफाल्गु
 न्योहस्तचित्रायुनर्वसुः॥अश्विनीमृगशीर्षचवायुतत्त्वमुदाहृतं॥वहनाडीस्थितो
 दूतोयत्पृथ्विभुभाभुभं॥तत्सर्वसिद्धिमायातिश्रुत्येभ्रन्यंनसंशयः॥पूर्वोपिनि
 र्गमेश्वासेस्वतत्त्वपिनसिद्धिदः॥सूर्यश्चन्द्रोथवानूभंसंयहेसर्वसिद्धिदः॥तत्त्वैरामो
 जयंप्राप्तंतुतत्त्वैवधनंजयः॥कौरवादिहतासर्वयुद्धेतत्त्ववियर्यये॥जन्मान्तरीयसं

स्कारान्यसादादथवागुरोः ॥ केषां विजायते तत्वे वा सना विमलात्मना ॥ ॥ अथ यं व
 तत्त्वधानं ॥ संवीजं धरणी ध्यायेच्चतुरसां सुशीतलां ॥ सुगन्धस्पर्शावर्णात्ममारोग्यं देहला
 यवैव वीजं वारुणा ध्यायेद्वद्वन्द्वशशिप्रभं ॥ क्षुद्रादिसहिष्णुत्वं जलमध्ये च मज्जनं ॥
 रं वीजं शिखिनं ध्यायेत्त्रिकोणमरुणा प्रभं ॥ वक्त्रपानमौक्त्यमातपाग्नि सहिष्णुता ॥
 १० ॥ यं वीजं पवनं ध्यायेत्तुल्यं लक्ष्मामलप्रभं ॥ आकाशगमनाद्यं च पक्षिवक्त्रमनं तथा
 ॥ हं वीजं गगनं ध्यायेन्निराकारं वज्रप्रभं ॥ ज्ञानं त्रिकालविषयमैश्वर्यमणिमादिकं ॥
 स्वरज्ञानी नरो यत्र धनं नास्ति ततः परं ॥ गम्यते स्वरज्ञानेन स्वनायां फलं लभेत् ॥ इति त
 त्वधानं ॥ ॥ अथ युद्धविजयः ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महादेव महाज्ञानं स्वरोदयं ॥

१४

सर

त्रिकालविषयं चैव कथं भवति शंकर ॥ ईश्वर उवाच ॥ अर्थकारं जयप्रश्नं श्रमाश्रममि
 त्ति त्रिधा ॥ एतन्त्रिकालविज्ञानं नान्यद्वदति सुन्दरि ॥ तत्त्वैश्रमाश्रमकार्यं तत्त्वैजयपरा
 जयौ ॥ तत्त्वैसमर्घमहर्घं तत्त्वैत्रिपदमुच्यते ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ देवदेव महादेव सर्वसं
 सारसागरे ॥ किं नराणां परमं मित्रं सर्वकार्यार्थसाधकं ॥ श्रीशिव उवाच ॥ प्राणा एव परं
 मित्रं प्राणा एव परं सखा ॥ प्राणानुल्यपरो वन्धुर्नास्ति नास्ति वरानने ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथं
 प्राणः स्थितो वायुर्देहे किं प्राणरूपकं ॥ तत्त्वेषु संचरन् प्राणो जायते योगिभिः कथं ॥ श्री
 शिव उवाच ॥ कायेन गरमधेनुं मारुतो रक्षया लकः ॥ प्रवेशेदशभिः प्रोक्तो निर्गमेद्वाद
 शंगुलः ॥ २० ॥ गमनेन चतुर्विंशानां त्रयेद्यास्तु धावने ॥ मैथुने पंचषष्ठी च शयने च

शतंगुलः॥ प्राणस्यतु गतिर्देवि त्वभावाद्वा दशंगुलः॥ भोजने वचने चैव गतिरक्षा द
 शंगुलः॥ एकांगुले कृते न्यूनं प्राणे निष्कामता मता॥ आनन्दस्तु द्वितीये स्यात्कविश
 क्तिस्तृतीयके॥ वाक् सिद्धिश्चतुर्थे तु दूरदृष्टिस्तु पंचमे॥ षष्ठे त्वाकाशगमने च षष्ठे
 गल्लुप्तमे॥ अष्टमे सिद्धयश्चाष्टौ नवमे निधये नव॥ दशमे दशमर्जिश्च द्वायानार्थे
 दशैकके॥ द्वादशे हंसवारश्च गंगा मत्तरसंयित्वेत्॥ आनखाग्रे प्राणयूरी कस्य भक्षं
 च भोजनं॥ एव प्राणविधिः प्रोक्तः सर्वकार्यफलप्रदः॥ ज्ञायते गुरुवाक्येन न विंशत्यु
 त्रकोटिभिः॥ प्राणश्चन्द्रारविः सायं यदि देवान् लभ्यते॥ मध्याह्ना मध्याह्ना वपरत
 लौ प्रवर्तते॥ दूरयुद्धे जयी च न्युत्तमा संतदिवाकरः॥ वहन्नाशयतः पादे सर्वसिद्धिः प्रजाय

१५

ते॥ यात्रारंभे विवाहे च प्रवेशे नगरादिके॥ श्रमकार्येषु सर्वेषु च न्युत्तारः प्रशस्यते॥ ३०॥ अ
 यत्र तिथिदिने शः स्वीयतत्वेन युक्ते यदि वह्निकदा विदेव योगेन पुंसां॥ सजयति रिपुसै
 न्यं संभमात्रस्वरेण प्रभवति न च विघ्ने केशवस्यापि लोके॥ जीवरेक्षे जीवरक्षां जीवांगे
 परिधाय च॥ जीवो जयति यो युद्धे जीवा जयति मेदिनी॥ भस्मोजले च कर्तव्यं गमने शान्तिक
 र्मसु॥ वक्रौ वा यो प्रदीपे सुते पुनर्नो भये क्षयि॥ जीवेन शस्त्रं वध्ना या जीवेनैव विकाशये
 त्॥ जीवेन प्रक्षिपेच्छस्त्रं युद्धे जयति सर्वथा॥ आरुघ्य प्राणयवनं समासे हेतवाहनं॥ स
 मुन्नेरेपदं दद्यात्सर्वकार्याणि साधयेत्॥ अपूर्णं शिञ्जु सामग्री पूर्णं च त्ववलं यथा॥ कु
 रते पूर्णतत्वे स्थोजयते को वसुध्वरं॥ यन्नाडी वहते वांगं न स्यामे वाधिदेवता॥ सन्मुख

पिदीशतेषां सर्वकार्यफलप्रदा ॥ आदौ तु क्रियते मुद्रा पश्चाद्युद्ध समाचरेत् ॥ सर्वमुद्रा क
 ता येन तेषां सिद्धिर्न संशयः ॥ चन्द्रप्रवाहेऽथ सूर्यवाहे भटाः समायात्रियोऽङ्गु कामाः ॥
 समीरणस्तत्त्वविदा प्रपीतो याश्च न्यतासां प्रतिकालदृष्टः ॥ यो दिशं वहते वायुः युद्धं तद्विशि
 दापयेत् ॥ जयत्येव न संदेहः शक्रोऽपि यदि वाग्रतः ॥ ४० ॥ यत्र नाशं वेहेद्वायुस्तदंगप्राण
 मेव च ॥ आरुष्य गच्छेत्कर्णात् जयत्येव पुरन्दरं ॥ प्रतियक्ष प्रहारेभ्यो पूर्णांगं यो भिक्ष
 ते ॥ न तस्य रिपुभिः शक्तिर्वलिष्ठे रपि हन्यते ॥ अंगुष्ठतर्जनी वक्ष्ये पादांगुष्ठस्तथा धनिः
 ॥ युद्धकाले च कर्त्रेण लक्षयो धाजयो भवेत् ॥ निशाकरैर्वो वारे मध्ये यस्य समीरणः ॥
 स्थितो रक्षेद्दिग्गत्रा निजयकांक्षानरः सदा ॥ स्वासप्रवेशकाले तु दूतो जल्पति वाञ्छितं

१६

पृष्ठी ५.

॥ तस्यार्थसिद्धिमायाति निर्गमेनेव सन्दरि ॥ लाभो दीन्यपि कार्यणि यस्यानि कीर्तितानि
 च ॥ जीवे विरतिरिति सिद्ध्यति हानिर्निःसंशयो भवेत् ॥ नरे दक्षास्त्रकीया च स्त्रियां वामाप्रशस्य
 ते ॥ कुंभकं युद्धकाले च त्रयो नाडी त्रयौ गतिः ॥ हकारस्य सकारस्य विना भेदं त्वरः कथं
 सो हं स पदेनैव जीवो जपति सर्वदा ॥ श्रन्यांगं परतः कृत्वा जीवांगे गोपयेज्जयः ॥
 जीवांगे घातमाप्नोति श्रन्यांगदक्षते सदा ॥ वामे वायुदिवा दक्षे यदि दृक्कः ॥ पूर्णो
 घातो न जायेत श्रन्यो घातं विनिर्दिशेत् ॥ ५० ॥ भूतत्वेनोदरे घातपादस्थाने मृना भवेत्
 ॥ उरुस्थाने ग्नितत्वेन करस्थाने च वायुना ॥ शिरसि व्योमतत्वेन ज्ञातव्यो घात निर्णयः ॥
 एवं ये च विधो घातः स्वरशास्त्रे प्रकाशितः ॥ त्रुटितमंत्रं ॥ यो धृढयुक्तप्रश्ने पूर्णस्य प्रथ

भोजयः॥ रिक्ते वैवद्वितीयस्तु जायी भवति नान्यथा॥ पूर्णनाडीगतः पृष्ठे श्रुत्य संगतद
 यतः॥ श्रुत्य स्थाने कृते शत्रुः प्रियते नात्र संशयः॥ वामाचारे स संनाम यस्य तस्य जयो भ
 वेत्॥ पृष्ठे कोटि सिरा भागे विजयी विषमाक्षरः॥ यदा पृष्ठे निवृत्त्यः सदा स भानमा
 दिशेत्॥ पृष्ठे श्रुत्य दानुसूर्यस्थः सदा जानीहि विग्रहे॥ पार्थिवे च समं युद्धं सभिर्भवति
 वारुणे॥ युद्धे हि ते जसि भंगो मृत्युर्वा योर्न भवत्यपि॥ निमित्तकप्रमादाद्वा यदा न ज्ञायते
 निलः॥ पृष्ठे काले तदा कुर्याद्वधं यत्नेन बुद्धिमान्॥ निश्चलाधारणां कृत्वा पुष्पं हस्ता
 निपातयेत्॥ पूर्णांगे पुष्पयतनं श्रुत्येवातफलं वदेत्॥ त्रिषु च विहन्वापि प्राणा
 मारोन्तिकर्षणाः॥ मनोभंगमकुर्वन्तः सर्वकार्येषु जीवन्ति॥ ६०॥ न कालो विविधं चोर्

१७

न शस्त्रं न च पन्नगाः॥ न शत्रुवाघवैरागाः श्रुत्य स्थं नासितुं क्षमाः॥ जीवेन स्थापयेद्वायुं
 जीवेनारंभयेत्पुनः॥ जीवेन क्रीडते नित्यं युतं जयति सर्वदा॥ त्वरज्ञानी वलादग्नेनि फ
 लं कोटिधा भवेत्॥ इह लोके परत्रैव स्वरज्ञानी वली सदा॥ दशशता युतं लक्षं देशाधिप
 वलं क्वचित्॥ शतक्रतुसुरेन्द्राणां वलं कोटिगुणं भवेत्॥ देवुवाच॥ परस्परं मनुष्याणां
 युद्धे प्रोक्तो जयस्त्वया॥ यमयुद्धे समुत्पन्ने मनुष्याणां कथं जयः॥ ईश्वर उवाच॥ ध्यायेद्देव
 स्थिरे जीवे जुहुयाज्जीवसंगमे॥ इह सा सिद्धिर्भवेत्तस्य महालाभो जयस्तथा॥ निरकारस्त
 मुत्पन्ने साकारं सकलं जगत्॥ तत्साकारं निरकारं ज्ञाने भवति तन्मयं॥ इति युद्धजयप्र
 काराः॥ ॥ श्रीदेवुवाच॥ नरयुद्धं यमयुद्धं त्वया प्रोक्तं महेश्वर॥ इदानीं देवदेवीनां

वशीकरणाकं वद ॥ ईश्वर उवाच ॥ चन्द्र सूर्य एवाकृष्य स्थापयेन्जीवमण्डले ॥ आज
 न्मवशगा एमा कथितो यतपो धनैः ॥ जीवेन गृह्यते जीवो जीवो वस्य प्रदीयते ॥ जीवस्था
 ने गतो जीवो बाला जीवान्नकारकः ॥ ७० ॥ एतन्नयामवेलायां प्रसूये कामिनी जने ॥ ब्रह्म
 जीवपिवेशस्तु बाला प्राणहरो नरः ॥ अस्माक्षरं जपित्वा तु तस्मिन्काले गते सति ॥ त
 क्षणं दीयते चन्द्रो मोहमाया तिका मिनी ॥ शयने वा पुसंगे वा युवत्यालिंगने पिवा ॥ १८
 यः सूर्येण पिबेच्चन्द्रं स भवेन्मकरध्वजः ॥ आलिंग्य प्रमदं स्निह्य ऊरु दे चन्द्रेण रुरुणा
 ॥ आजन्मवशमाया न्नि लभते शशिना यदि ॥ शिवमालिंगने शक्या पुसंगे दक्षिणे
 पिवा ॥ तत्क्षणादापयेद्यत्न मोहयेत्कामिनी शतं ॥ सप्तनवत्रयः पंचवारसंगस्तत्

ऋतुस्नातापिवेन्नारी ७

र्यगे ॥ चन्द्रद्वितूर्य षड्भूता वश्या भवतिका मिनी ॥ सूर्य चन्द्रौ समाकृष्य सर्पाक्रा
 न्नाधरोष्ठयोः ॥ महायदौ सुखं स्पृष्ट्वा वारंवारमिदं चरेत् ॥ आघ्राणमिति पदस्य या
 वन्निद्रावशंगता ॥ पश्चाज्जाग्रतवेलायां चोष्यते गल्लचक्षुषी ॥ अनेन विधिना का
 मी वश्येत्सर्वकामिनी ॥ इदं न वाच्यमन्यस्मिन्नित्याज्ञापारमेश्वरी ॥ इति वश्यप्रक
 रणं ॥ अथ गर्भप्रकरणं ॥ ऋतुकालभवानारी पंचमेद्रियदा भवेत् ॥ सूर्यावद
 मसौर्यो गे सेवनात्पुत्रसंभवः ॥ ८० ॥ शंखवल्लीगवां दुग्धं पृथ्वा यो वहते यदा ॥ भ
 र्त्तुर्येव देहाकां दर्पदेहि त्रिभिर्वचः ॥ ऋतुदानं तु योजयेत् ॥ रूपलावणसम्पन्नै
 नरसिंहः प्रसूयते ॥ सुषुम्णा सूर्यगन्धे न ऋतुदानं तु योजयेत् ॥ अंगहीनः

पुमानात्पुजायते कुरुविग्रहः॥ विषमांके दिवा एतौ विषमांके दिनाधिपः॥ चन्द्रेने
 त्रानितत्वेषु वन्ध्यापुत्रमवाप्नुयात्॥ रत्नारंभे रविः पुंसां सुरतान्ने सुधाकरः॥ अनेन
 क्रमयोगेन नादन्ने देवदण्डकः॥ रत्नारंभे रविः पुंसां त्रियां वैव सुधाकरः॥ उभयोः सं
 गमे प्राप्ते वन्ध्यापुत्रमवाप्नुयात्॥ चन्दुनाडीवहे प्रश्ने गर्भे कन्या तदा भवेत्॥ सूर्यो भवेत्
 दापुत्रो द्वयोर्गर्भो विहन्यते॥ चन्द्रे स्त्री पुरुषः सूर्ये मध्यमार्गं न पुंसकः॥ गर्भप्रश्ने यदा
 तः पूर्णो पुत्रः प्रजायते॥ पृथ्वा पुत्री जले पुत्रः कन्या कानु प्रभंजने॥ तेजसा गर्भपाः स्या
 न्नभसापि न पुंसकः॥ शंभोश्च न्ययुगे युगे गर्भपातश्च संक्रमे॥ सूर्यभागे कृते पुत्रः
 श्वनु वारे तु कन्यका॥ २०॥ विषुवे गर्भपातः स्याद्वावी वाधन पुंसकः॥ तत्त्ववित्सविजाः

१८

नीयाः कथितं तत्र सुन्दरि॥ गर्भाधानं मारुते स्याच्च दुःखी देशात्वातो वारुणो सौख्ययु
 क्तः॥ गर्भसावित्वस्य जीवो वव क्लोभो गीभयो पार्थिवे नार्थयुक्तः॥ धनवानसौ ख्ययुक्तश्च
 भोगवान् गर्भसंस्थितः॥ सात्रिधं वारुणो तत्वे व्योम्नि गर्भो विनश्यति॥ माहेन्द्रे सुसुतो
 त्रिर्वारुणे दुहिता भवेत्॥ शेषेषु गर्भहान्त्रिः स्याज्जातमात्रस्य वामनिः॥ रविमधो गतश्चंदु
 श्वनु मधो गतो रविः॥ ज्ञातव्यं गुरुतः शीघ्रं न वेद्यं शास्त्रकोटिभिः॥ इति गर्भप्रकरणं॥ ॥
 अथ सप्तसरप्रकरणं॥ चैत्रशुक्ले प्रतिपदि प्रातस्तत्त्वविभेदतः॥ पश्येद्विचक्षणो यो
 गीदक्षिणे चोत्तरायणे॥ चन्द्रे दयस्य वेलायां वहमानो यतत्त्वतः॥ पृथिव्या पल्लवा वायुः
 सुभिस्तैः सर्वशस्यजे॥ तेजो व्योम्नि भयं घोरं दुर्भिक्षं कालतत्त्वतः॥ एवं तत्त्वफलं ज्ञेयं वर्षे

मासेदिने तथा ॥ मध्यमा भवति कुरा दुःखा सर्वत्र कर्मसु ॥ देशभंगो महारोगः क्लेशकोष्ठा
 दिदुःखदाः ॥ मेषसंक्रान्तिवेलायां त्वरमेवं विचारयेत् ॥ समत्सरफलं बुयाल्लोकानां त
 त्वचिन्नकः ॥ ३०० ॥ पृथिव्यादिकतत्वेन दिनमासाब्जफलं ॥ भोजनं च तथा दुष्टं
 योममाह नवक्रिभिः ॥ सुभिर्भरं सुवृद्धिः स्याद्दुःशस्यावसुभरं ॥ वक्रवृद्धिस्तथा सौख्यं
 पृथ्वीतत्वे वहेद्यदि ॥ दुर्भिर्भरं सुभंगः स्याद्दुःशो न्यत्रि सुदाहृणा ॥ अल्पादल्पतरा वृ
 क्षिरग्नि तत्त्वं वहेद्यदि ॥ उत्पातो पदवाभीतिरल्पावृष्टिः स्युरातपः ॥ मेषसंक्रान्तिवेला
 यां वायुतत्त्वं वहेद्यदि ॥ मेषसंक्रान्तिवेलायां योमनत्त्वं वहेद्यदि ॥ नत्रापि भूतानां ज्ञेया
 शस्यादीनां सुखस्य च ॥ पूर्णप्रवेशनेश्वासे स्वस्थतत्वेन सिद्धिदः ॥ सूर्ये च नु तथा भूते सं

२०

ग्रहः सर्वसिद्धिदः ॥ विषमेव क्रितत्वं स्यात्तायते केवलं न भः ॥ तत्कुर्याद्वस्तु संशयं द्विमासे
 च महर्घता ॥ रवौ संक्रमणे नाडीगलान्ने च पुसर्पति ॥ खानिलेव क्रियोगे पिरोरवे जगती
 तले ॥ श्रुतिसमत्सरदिपुकरणम् ॥ ॥ अथरोगप्रकरणां ॥ महीतत्वे सुरोगं च जले च ज
 लमातरः ॥ तेजसित्वे च वायो च शाकिनी पितृदोषत्वे ॥ आदौ भूतगते दूते यश्चात्पूर्णे वि
 शेद्यदि ॥ मूर्च्छितोऽपि कुर्वन् जीवेशदर्थं परिपृच्छति ॥ १०० ॥ यस्मिन्नेति स्थितो जीवस्तत्र स्थः प
 रिपृच्छति ॥ तदा जीवति जीवोसौ यदि रोगे रूयङ्गतः ॥ दक्षिणो नु यदा वायुर्दुःखं रोडाक्षरं व
 देत् ॥ तदा जीवति जीवोसौ च नु समफलं मते ॥ जीवाकारं च बाधत्वा जीवाकारं विलोक्य च ॥
 जीवस्यो जीविने प्रश्ने तस्य स्याज्जीवितं फलं ॥ वामाचारस्तथा दक्षः प्रवेशे यत्र वाहने ॥

तत्रस्थः पृथगेदृशस्य सिद्धिर्न संशयः ॥ प्रश्ने वाधः स्थितो जीवो नूनं जीवो हि जीवति
 ॥ उर्ध्ववारस्थितो जीवो जीवो यात्रिं मालयं ॥ विपरीताक्षरं प्रश्ने रिक्तायां पृथको यदि वि
 पर्ययं च विज्ञेयं विषमस्योदये सति ॥ चन्द्रस्थाने स्थितो जीवः सूर्यस्थाने तु पृथक् ॥
 तदा प्राणो विक्रोसो यदि वैद्य शनैर्हतः ॥ पिंगलायां स्थितो जीवो वामे दूतलु पृथक् ॥
 तदापि म्रियते रोगी यदि त्राता महेश्वरः ॥ एकस्य भूतस्य विपर्ययेण रोगाभिभूतिर्भ
 वती ह्युंसां ॥ तयोर्द्वयोर्बभ्रुसु हृदि पतिः पक्षत्रये वा त्वयतो मृतिः स्यात् ॥ २० ॥ इति
 रोगप्रकरणं ॥ ॥ अथ कालज्ञानं ॥ मासादौ वत्सरादौ च पक्षादौ च यथाक्रमं ॥ क्षयं क
 लंपरीक्षेत वायुश्चावशात्सुधीः ॥ पंचभूतात्मकं दीपं शशिलेहेन संविनं ॥ रक्षये

२१

सूर्यवाते न तेन जीवस्थितो भवेत् ॥ मासजं वभ्रुयित्वा तु सूर्ये वभ्रुयते यदि ॥ अथा
 सा जीवते जीवः सूर्यकाले पिवं च्यते ॥ गगनात्त्रवते चन्द्रः कायपद्मानि सिंचयत् ॥
 कर्मयोगसदाभ्यासे रमं शशिसंश्रयात् ॥ शशां कं वारये द्वात्रौ दिवा त्रयो दिवा क
 रः ॥ इत्यभ्यासरतो नित्यं स योगी नात्र संशयः ॥ अहोरात्रं यदेकत्र वहते यस्य मास
 ते ॥ तदा तस्य भवेद्वायुः संपूर्णवत्सरत्रयं ॥ अहोरात्रं द्वयं यस्य पिंगलायां सदा ग
 तिः ॥ तस्य वर्षद्वयं प्रोक्तं जीवितं तत्त्ववेदिभिः ॥ त्रिरात्रं वहते यस्य वायुरेकपुटे स्थितः
 ॥ तदा सम्वत्सरयुषं प्रवयन्निमनीषिणं ॥ रात्रौ च द्वाद्विवा सूर्यो वहत्यस्य निरु
 रं ॥ जानीयात्तस्य वैमत्युः परमासाभ्यन्तरे भवेत् ॥ एकादिषोडशा हानियदिमानु

निरन्तरं॥ वहेयस्य च वै मृत्युः शेषाहेन च मासिकैः॥ ३०॥ संपूर्णं वहते सूर्यश्च न्युमा
 नैव दृश्यते॥ पक्षे राजायते मृत्युः कालज्ञानेन भाषितं॥ संपूर्णं विहते वन्युः सूर्यो नै
 व दृश्यते॥ मासेन जायते मृत्युः कालज्ञानेन भाषितं॥ मूर्ते पुरीषं वायुश्च समका
 लं प्रवर्तते॥ तदा सौ चलि नो ज्ञेयो दशरुमियते कुवं॥ अरुन्धती कुवं चैव विमोक्षी
 णियदा निव॥ आयुर्हि नानपश्यन्निचतुर्थमात्तम एतलं॥ अरुन्धती मवेज्जिह्वा कुवे २२
 नासाग्रमेव च॥ भ्रूवो विह्वलपदज्ञेयं तारकामात्तम एतलं॥ नवभ्रूवो सप्रघोषपंचतार
 त्रिनासिका॥ जिह्वा एकदिनं प्रोक्तं म्रियते मानवो कुवं॥ कोणां भरणो गुलीभ्यां तु किं
 चित्पीडुनिरीक्षयेत्॥ यदान दृश्यते विन्दुदशा हेयद्यपि मृतः॥ ॥ अथ नाडी ज्ञानं

॥ रुडा गंगेति विज्ञेया पिंगला यमुना नदी॥ मध्ये सरस्वती विशात्ययाग संगमस्तथा॥
 आदौ साधनमाख्यातं सद्यः प्रत्ययकारकं॥ वक्ष्ये यद्वा स नो योगी वक्ष्ये ड्डियानकं
 ॥ पूरकः कुंभकश्चैव रेवकश्च तृतीयकः॥ ज्ञातव्यो योगिभिर्नित्यं देहसंसिद्धिहेतवे॥ ४०
 ॥ पूरकः कुरुते पुष्टिं धातुसाम्यं तथैव च॥ कुंभकस्तंभनं कुर्याज्जीवरक्षाविवर्द्धनं॥ रे
 वको हरते पापं कुर्याद्योगपटं वजेत्॥ पश्चात्संग्रामवन्निष्ठे न्यवशे च कारयेत्॥
 कुंभयेत्सहजं वायुं यथा शक्ना प्रयत्नतः॥ देवयेच्च न्युमार्गेण पूरयेत्सुधीः॥ चतुर्थि
 वति सूर्यं च सूर्यपिवति च न्युमाः॥ अन्योन्यकालभावेन जीवेच्च न्युर्कतारकं॥ स्त्रीयां
 गेवहं नाडी तन्नाडी रोधनं कुरु॥ मुखवद्धममुं च नैव पवनं जायते युवा॥ मुखनासाक्षि

ते

सूर्येति

कर्णभ्यामंगुलीभिर्निरोधयेत्॥ ततोदयमिति ज्ञेयं परमुत्तीकरणं प्रिये॥ तस्य रूपं ग
 निः स्वादुमण्डलं लक्षणं त्विदं॥ यो वेत्ति मानवो लोके सनुक्षुद्रोऽपि योगविद्॥ निराशीति
 फलो योगी न किंचिदपि विनयेत्॥ वासना मुग्धनी भूत्वा कालं जयति लीलया॥ वि
 श्वस्य वैशिकाशक्तिर्नैत्राभ्यां परिदृश्यते॥ तत्र स्थं तु मनो यस्य माममात्रं भवेदिह॥ तस्य
 युर्वर्द्धते नित्यं घटिकात्रयमानतः॥ शिवे नोक्तं पुरा तत्रैः सिद्धसांवरगद्वरे॥ ५०॥ वदं प
 द्यासनस्थो गुह्यवनवसन्नत्रिहृद्वा द्विमोच्यतां तस्यापानरश्मिर्भुक्तं भक्तजितनिले प्रा
 णशक्त्या निरुद्धः॥ एको भूतेषु पुण्या विवरसु यगते वृत्तरश्मेव नीत्वा निक्षिप्याकाश
 मार्गे शिवस्मरणरताया त्रियेकेऽपि वन्याः॥ एतज्जानाति योगी एतत्पठति नित्यशः

२३

॥ सर्वदः खविनिर्मुक्तो लभते वाञ्छितं फलं॥ त्वरज्ञानं शिरो यस्य लक्ष्मीः पादतले भवेत्॥ ए
 कत्र शरीरे यस्य सुखं तस्य सदा भवेत्॥ प्रणवं सर्ववेदानां बुद्धारोऽभास्करो यथा॥ मृत्यु
 लोके तथा पूज्यः त्वरज्ञानी पुमानपि॥ नाडीत्रयं विजानाति तत्तज्ज्ञानं तथैव वा॥ नैव ते
 न भवेत्तुल्यं लक्षकोटिरसायनं॥ एकाक्षरप्रदातारं नाडीभेदनिवेदकं॥ पृथिव्यां ना
 स्ति तदुच्यं यदन्वाचानरोगो भवेत्॥ त्वरज्ञाने तथा युद्धं देविवश्यं स्त्रियं तथा॥ गर्भाग
 रे गकालाख्यं नवप्रकरणं चितं॥ एवं प्रवर्तितं लोके प्रसिद्धं सिद्धयोगिभिः॥ आच
 न्दुर्कग्रहं जीयात्पठतां सिद्धिदायकं॥ ५५॥ इति श्रीशिवो मासस्वादिक्कनवप्रकरण
 चितं यवनविजयनाम त्वरेदयं संपूर्णम्॥ ॥ शुभं भव्यात्॥ ॥ अथ कां स्य पात्रे स

लिलेनिक्षिप्यमध्याङ्गे सूर्यावलोकनं कार्यम् ॥ लक्ष्यं लक्षितं लक्षणं न सलिले भानुर्यदा
 दृश्यते क्षीरोपश्चिमदक्षिणोत्तरपुरःषट्त्रिंशोऽसौ कतः ॥ मध्येऽपि दुर्मिदं भवेद्दृश
 दिने धूमाकुले तदिने सर्वत्रैरपि भाषितं मुनिवरैरयुःप्रमाणं स्फुटम् ॥ शिवाय नमः ॥
 शरशयखगसंख्यैर्युक्तं नैपालिकाके नभसि सिति मयक्षे वाङ्मुले येति थो वै ॥ हिमक
 रमुतवारेलीलितवद्वानुक्लक्षेपवनविजयनामग्रथमेने सुसाहं ॥ ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ २४
 नमः ॥ भानोः संक्रान्तिकाले तु वामदक्षिणानाडिसः ॥ यदा वायुः प्रवहति -- वेलास
 माश्रितः ॥ द्वितीये तु दिने गौरिप्रवहदृश्यते निल ॥ तस्यानाशामहभागे पंचदोषं च दृ
 दितः ॥ पंचविंशतियावन्नेतत्र प्रभृति पार्श्वति ॥ एकाद्विंशतियावन्निशति पंच

च ॥ काले पोसे सभाप्रेतु त्रिषेकावत्सरः क्रमात् ॥ षड्विंशत्युमे न्यवेमासास्तिथिद्वित्वं
 च षुष्करादीन् वश्वदिना न्येवं जीवितस्य वरानने ॥ विशेषेण प्रवक्ष्यामि यथानिः
 संशयो भवेत् ॥ वामदक्षिणानासापुत्रसमस्य स संक्रान्तिजुले गोलं न वायुवहपरं
 श्रोवेला आश्रितने द्रुउले न वहरपरसा श्रोखमने न नित्यं उडाधारेता उचोय निय
 उतो श्रो न लिखिताने नियत्वे तो पुन विशेष सोयनिः संशय याड ॥ नार्मक्षरस्थित
 श्रुत्य तच्चतुर्दश गोरविः ॥ यदा तदा स यो स्माख्यः कालः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥ तत्काल
 मादितः कृता यत्र योगस्य यो स्मता ॥ तदानत्यविचारस्मिन् कर्तव्यो मारुतो बुधे ॥ ना
 माक्षरसचनु मावं न युवजुरे श्रोया केन शरणपी सस्य नो नयिजुरे श्वजुलोपो

सकालधाय-कालप्रवेशदिन॥ तत्काल-आदितया ३-७ सोयाव-ध्वयोगलातडाववायु
 विचारसायजुर्गे॥ ॥ यदेकमार्गनोवायुवासराः पंचपार्वति॥ त्रीणिवर्षाणि क्रमा
 नरोयात्रियमालयं॥ क्षुलिमार्गननुडाउवायुवहरपरडावदं स ३ मृत्यु॥ ॥ दिर्न
 निदशवेशातिद्वेवर्षसतुजीवति॥ पंचदशदिनानीववर्षमेकं सजीवति॥ छमिननु-
 जिङ्गुनोवायुवहरपरडावनेदं २ मृत्यु॥ छमिननुजिमडाङ्गुनोवायुवहरपरडावदं द्वि
 स १ मृत्युः॥ ॥ विंशहाजीवतिनरः षण्मासान् मृत्युरेव॥ पंचविंशतिदिनान्येव त्रिमा
 सान् मृत्युरेव॥ नियङ्गुछमिननुवायुवहरपरडावसुसास मृत्युः॥ ॥ नियङ्गुङ्गुर्गे
 छमिनन-वायुवहरपरडावसोस मृत्युः॥ ॥ षड्विंशत्यादिनानां नुद्धिमासेन स्या-
 त्

२५

जीवति॥ मासमेकं नरो जीवेत्सप्राविशति संख्याया॥ ॥ नियङ्गु-एकमार्गवायुव
 हरपरडावनेलातो श्रोया आयुदयिव॥ नियङ्गुसङ्गु एकमार्गवायुवहरपरसास
 द्वि मृत्युः॥ ॥ अष्टविंशति संख्या नि-दिनानि प्रवहेद्यदि॥ वायुसप्रद्वैमासजीवि
 तस्य रतः क्षयं॥ नियद्याङ्गु एकमार्गवायुवहरपरसाजिमडाङ्गुनो आयुपरस मृत्यु
 ॥ ॥ दिनान्येको न त्रिंशच्च जीवेच्च दशवासरा॥ त्रिंशच्च पंचदिवसानेक त्रिंशत्त्रिवा
 सरा॥ नियङ्गु-एकमार्गनवायुवहरपरसाजिङ्गुनलि मृत्युः॥ एकमार्गनसुयङ्गु
 वायुवहरपरसासोङ्गु स ३ मृत्युः॥ ॥ द्वात्रिंशतो द्वौ दिवसौ त्रयस्त्रिंशदिनानि च॥ वायु
 वर्हति मार्गस्था-दिनमेकं सजीवति-सुयनेङ्गु एकमार्गनवायुवहरपरसानेङ्गुलिव

२६

मृत्युः॥ सुयस्वकुश्च एकमार्गनवायुवहरपरसा-कुलिदमृत्युः॥ ॥ इति वायु
भेदः समाप्तः॥

मल्लदास सुगत दीक्षित संकलनं
आज्ञा सफु-कृपयात उपहार !

२६